

Húr, húros-madár, tyúk-húr, hurka, hurok.

Szűz Szent Margit asszonynak következő alázatos, szerető jótétéről olvasunk Ráskai Leának, Nyúlak szigete tudós és szorgalmatos apácájának, 1510-i írásában (l. NNyv. I:211): „Ésmég egy időben egy beteg szóror kívána énni disznóbélt. Elméne Szent Margit asszon, és megszerzé az disznóbélt. Mikoron mehhozták volna az disznóbélt, adák Szent Margit asszonnak az disznó bélit ganéával öszve, miképpen az disznóból kivétték vala; de az szent szűz nagy alázatossággal elvévé és meggtisztéchtá, megcsinálá, elvivé az betegnek.“

A disznóbélnék ez a megcsinálása, gondolom, úgy történt, ahogyan a hortobágyi juhászok készítik el vágott lének a juhbeleket; bő lében megfőzik s apróra vágott tésztát vetnek rá. Betegnek is jó lehetett ez könnyű ételül, nem úgy, mint a pörkölt húsba belefőzött bél. (Ecsedi: A Hortobágy pusztája és élete 142. l.) Az a Szent Margit megcsinálta disznóbél nem lehetett töltve, nem úgy, mint ahogyan a hortobágyi juhász készíti el a gyöngyös hurkát kenyértöltelékkel, belerakva a bogrács hús forró, zsíros levébe. (Id. m. 143.)

A Bercsenyi házasságáról szerzett egykorú ének azonban *töltött bél-t* sorol föl a tormás disznóláb után:

Gyenge bárányhúst is adtak fel zsályával,
Kövér hízlalónak lábait tormával,
Pacalt is ispékben vagdalt szalonnával,
Azok közt töltött bélt tejes rizskásával.

(Bercs. Ház. IV:188.)

Ez a *töltött bél* nem egyéb, mint *töltött hurka*. (A pacalnak ma is van olyan elkészítése, hogy hurkát tesznek bele.) Ha pedig a *töltött bél* az, ami a *töltött hurka*, akkor ebből az következik, hogy a *hurka* szó eredeti jelentése 'bél' volt.

Adatszerűleg bizonyítják ezt a nyelvjárások is. A Magyar Tájszótárban olvashatjuk a következőket. *Hurka* = 'bél' pl. 'Kigázolom a hurkádat' (Dráva mell.). 'Csak a hurkádba jársz, úgy-é?' (mondják Udvarhely vármegyében az olyannak, akinek az evés a lelke üdvössége). *Hurka-faradék* = 'bél-vakarék (amit a disznóbélről letisztogatnak)'. *Hurka-gomolygás* = 'gyomorémelygés' (Háromszék vm.).

A régi nyelv ugyanilyen bizonyítékokkal szolgál. Pápai Páriz Ferenc Dictionariuma szerint (1708) az „Ascarides“ = „apró férgek, geeszták a v é g - h u r k á b a n“. Amos Comenius Janua Linguae Latinae c. híres iskolai könyve szerint (1673): „Az eledel... a négy lábú oktalan állatoknak (barmoknak) penig először a kérés gyomorban, osztán a nagy kövér *hurkában* (temérdek *bélben*, pacalban) annak utánna a kövér hasban (potrohában) és végezetre az igazi gyomorban, mely gömbecnek mondatik, általmegyen.“ (51. l.)

Amos Comenius tehát azt a „temérdek“ — azaz vastag — „bél“-t, melyen általmegyen az eledel, „*hurká*“-nak nevezi; ugyanazt azonban „*húr*“-nak nevezi Haller János a Békességes Túrés Paizsában (1682): „Azokhoz, kik veséjekben, hólyagjokban szenvedik az arénának vagy apró kövecskéknek fájdalmát (443. l.)... Azt tartják némellyek, azért kínoznak azok a fővények vagy kövecskék olyan szer-felett, hogy felette szűk az *húr* bennünk, mellyen le kéne takarodni emésztés által, valami gyomrunkban vagyon; mert ha tágasabbak volnának, könnyen lemenének és felényire sem kínoznának, a mellyet könnyű elhinnünk.“ (448. l.) — Sőt könnyű elhinnünk — mondom én erre — azt is, hogy a *hurka* szó a *húr* szóból származott, hiszen Amos Comenius ugyanazt nevezi *hurká*-nak, amit Haller *húr*-nak. A nyelvjárások is mutatják, hogy a 'bél'-nek nemcsak *hurka*, hanem *húr* neve is volt. Ecsedi szerint Debrecenben disznóöléskor „a vastagbelet feldarabolják, a vékonybelet, a *húr*-t, szintén egy dézsába hányják s mire ezzel kész vannak, hoznak másikat.“ (A magy. nép tápl. 72. l.) — „Az öregasszonyok *húrolnak*. Gyalogszékre ülnek, előttük egy nagy tál, meleg vízzel félig töltve. Ebbe lökik a piszkos *húr*-t. A kés fokával vagy csontkészel egyenként dörzsölik, lejön a hártája, kijön belőle a pocsióság.“ (76. l.) A Magyar Tájszótár is följegyzí, hogy: „*húrol*, *hurol* = 'vakar, tisztít (d i s z n ó b e l e t kés fokával)' (Szatmár vm.): *húros* = 'sérvéses' (Hegyalja). Szenci Molnár Albert Dictionariuma szerint is (1621) *húros* = 'herniosus' azaz sérvéses.“

Hogy a *bél* és *húr* azonos jelentésű volt, meglátszik abból, hogy a XVI. századelei codexben mind a két szó együtt jár, egymást magyarázva Sienai Szent Katalin önsanyargatásáról olvasuk: „... bornak, húsnak eledelét ötöle mindenestül fogva eltávoztatta...“ sőt még „sëmmi hösüt“ (= főzeléket) „sëm akar na hozzá-vënni“, végre még „sëm kinyeret, sëm ëgyebet nëm ënnék... annë aszalságra“ (= aszottságra) „jutott vala, hogy mikoron ez világból kimúlt vóna, láták, hát ágyéka ő béli hëz és húr ához ragadott vala... Oly igën mëgszáradott vala ő halála felé...“ (ÉrdyC. 277.). — Szent Vince kïnjáról olvassuk: „Ottan azért az hóhërëk nagy vasgerebënnëkkel mind az csontig lëszaggaták önëki mind húsat, mind hórét, úgyhogy mind ő

teljes testéből vér folna kivé és mind az béli és“ (= is) „kivé-tetszenének... Mikoron azért sitnék, és ő az tízre“ (= tűzre) „fértégne“ (= a tűzön forogna) ... „mikoron az ő teste, tagja immáron elégett vóna, még az ő béli és húrai és“ (= is) „mindéfelől aláfiggnék vala.“ (ÉrdyC. 204.)

A *húr* eredeti 'bél' jelentéséből lehet megmagyarázni a szölkbeli jól ismert gázt, a *tyúkhúr*-t is, hogy miért *tyúkhúr*.

Tyúkhúr vagy *pipehúr* vagy *lúdhúr* (*Stellaria media*).

„Ha az ember két-két újja közé fog két szomszédos szárcsomót (ahol a levelek ülnek) és óvatosan húzza széjjel, akkor a közbül eső iznek elszakad a külső kéreg-része, de a belső edény-nyalábos része nem, hanem az, mint valami tejfehér fonál, nyúlik... kinyújtogatásával játszadozni szoktak a gyerekek.“ (Prof. Györfly István szíves közlése után.)

Hogy tovább fűzzem a szót, megvolt a *húr*-nak a 'bél' jelenlésén kívül az a jelentése is, melyet mai köznyelvünk ismer: 'chorda', 'Saite'. Már legrégibb zsolttárfordításainkban olvashatjuk: „... A tíz húr ó (= húrú) zsolttárban, éneklék hegedőben“ (AporC. 51) ~ ... in d e c a c h o r d o, psalterio; cum cantico in cithara (Psalm. LXXXI:4); „Valljátok Urat hegedűbe és tíz húrú kintornába dicsérjétek űtet“ (KulesC. 73) ~ Confitemini Domino in cithara; in psalterio d e c e m c h o r d a r u m psallite illi (Psalm. XXXII:2). Pázmány Péter írja Vasárnapi és Innepi Prédikációiban, hogy: „A farkas bélből csinált hurok egybe nem igazodhatnak a bárány bél-hurokkal“ (NySz. hibás lapszámmal). Tiszteletes és tűdős Miskolczi Gáspár uram, lévén a jészuiták háborgatta nagybányai keresztyén gyülekezet lelki tanítója (XVII. sz. végén), bizonyára a theologia szent tudományának sok cikkelyében ellenkezett Pázmány Péterrel, de a természethistóriának abban az igazságában ő is egyetértett vele, hogy a farkas és bárány külön természete még a szárított bélükön is kiűt, nevezetesen Miskolczi Gáspár is így oktat bennünket: „Bérekasztés-képen jegyezzük meg: hogy a farkas bélből csinált hurokat a bárány bélből csinált hurokkal ellenkezőképen zengeni, a juhbőrrel borított dobót a farkasbőrrel borított dob előtt megnéműlni, és a farkasbőrök közzé elegyített juhbőröket egészen szőröktől megkoppadni mondják“.

Mi pedig, mivel e helyen theológiából és scientia naturalisból is csak az kell nekűnk, ami azokban linguisticai haszon lehet, nyomban constatálhatjuk Pázmány és Miskolczi uramék textussából azt, hogy a muzsikakészségek pöngetőjét bélből avagy más néven *húr*-ból, bárány *bel*-éből avagy *húr*-jából csinálták, tehát ha a hegedűnek *húr*-ját így említjük, ez azért van, mert ma tériája nevérol nevezük *húr*-nak, aminthogy a május meg a véres meg a kásás hurka is azért *hurka*, mert egyik

a n y a g á n a k, a 'bél'-nek, *hurka* neve is volt a *húr*-on kívül.

Ugyanazon anyag nevérol több belőle való készséget is elnevezünk. Így pusztán *fá*-nak mondták a XVI. században a 'kopjá'-t, mert fából volt a nyele; de a 'boroshordó'-t is mondták *fá*-nak, régen is (NySz.), ma is: 'fába van a borom' (Kunszentmiklós), a Hadnagyoknak Tanúság-ban Tinódi így biztatja a hősoket:

Semmi kétség nem tartja tagunkat,
Meghallgattad fohászkodásunkat,
Mast vélönk vagy, vessük fel mi f á n k a t,
Jézust, Jézust üvölliünk, ropp! csatt! patt!

A Gyula végvárabeli vitézek pedig, mikor az éhségről zúgolódtak, így fakadtak ki: „... lovastul az f á t meg nem ehettük!” (RMKT. VI:176.)

Vas-nak mondjuk a ruhasimításra való 'vasaló'-t: 'Addig vasalok, míg tüzes a v a s a m'. *Vas* a 'békó' is: 'Mégis rám verték a v a s a t'. *Vas* a 'patkó': elvesztette a ló a v a s a t'. *Vas* a katoná 'vért'-je: 'v a s a s német' stb.

Tehát azonos szó a levert vagy leölt disznó kivett *húr*-ja is, a hegedű vagy hárfá *húr*-ja is, akár ha ezüstből van is.

Hát a *húros-madár* vagy *húros-rigó* miért *húros*?

Ismert madár, ismert szó. Chernel Magyarország Madarai-ban (II:752—3) így ír róla — (ő *énekes rigó*-nak is nevezi): „A fülemile éneke lágy symphonia... a pacsirtáé dicsőítő... szözet; az énekes *rigóé* hymnus... Erőteljes, tartalmas, fenséges tiszta és messze csengésű fuvolahangok váltakoznak énekében bizonyos csicsergő, érdekesebb részletekkel, melyek az egészbe olvadva nem zavarók, sőt élénkítők. Önkénytelenül megállunk, hogy a szép szavu madarat meghallgassuk, melynek torkából az erdő tavaszosodásának csalhatatlan hírért vesszük. Itt is, ott is leszól a fatetőkről ez a csodálatos ének, átjárja szívünket s bizonyos emelkedett hangulatot fakaszt bennünk. Még ha egyébként minden rossz tulajdonság megvolna madarunkban, gazdaságunknak ellensége, javaink pusztítója, természete és külseje rút, visszataszító volna is: mindent megbocsájthatnánk neki hangjáért, gyönyörködtető zenei tehetségéért...”

Bizony, aki ilyen lelkesedéssel figyeli a *húros rigót*, hajlandó arra gondolni, hogy a zengő torkú madár a *húros* nevet a muzsika-szerszámok zengő *húr*-jától vette. Nem az 'intestinum', 'Darm', hanem a 'chorda', 'Saite' jelentésű *húr*-tól. Hiszen Czuczor Fogarasi is a *húr* szót „hangulánzó“-nak tartja, s csakugyan a *húr*-ban a lehelletszerű *h*-nak, a bűgő *ú*-nak, a rezgő *r*-nek egymásra következése mai köznyelvi jelentéséhez illő hangulatúvá teszi a *húr*-t. Miért ne jelenthetné a *húros rigó* azt, hogy *zengő rigó*?

Hízen Balassa Bálint is azt énekelte, hogy kikeletkor a sok szép madár szavával az ember „ugyan él“ (azaz gyönyörködik benne).

De hát Balassa költő volt, Chernel is költői lelkű ornithologus. Poéta pedig mindig kevesebb van, mint prózai lélek. Még a Szigeti Veszedelem-beli szép török énekes-gyermek is — a szerencse földi ajándékaival dicsekedve — nem azért dicséri a kikeletet, hogy az neki szépen szóló madarat hoz, hanem hogy „jó“ madarat. (Azt meg tudnunk kell, hogy *jómadár*-nak régen az ennivaló húsú madarat nevezték, az ilyen jó madarat igyekeztek hurokra keríteni az úri asztalok számára. Az már csak átvitt értelmű szólás, hogy a börtön meg akasztófa számára kerül hurokra a jómadár.)

A XVII. századi természettudós, Miskolczi Gáspár, hezseg nem tudja más érdemét a *húros-madár*-nak, mint azt, hogy éteknek való. Még azért is ócsárolja, hogy kellemetesen énekleni sem tud az erdön: „... a' mint hogy közönségesen is csúf-képen Húros-madaraknak és Seregélyeknek szoktuk nevezni a' tobzódó, eszem-iszom embereket... És valaminthogy a z o k t ó l a' m a d a r a k t ó l, (hanemha emberektől taníttatnak, másként) semmi olly ékes, gyönyörködtető éneklés nem hallatik, semmi olly serénység, jóság, haszon nem találtatik benne, hanem egészen magok is csak a' száznak jó ízire való k...“ (Jeles Vadkert 459.)

Poétát is idéz ugyan Miskolczi Gáspár, de nem olyat, aki az erdön szóló, hanem aki a tűzhelyen süllő húros-madarat verseli meg: „A' Húros-Madár avagy Húros Rigó felől elsőben is illik megjegyeznünk Martialisnak im ez egy pár verseit, mellyekben ezt a' Madarat a' főrendek asztalára való alkalmas voltáról commendálja:...

Inter aves Turdus, si quis me iudice certet,
Inter quadrupedes gloria prima Lepus.

azaz:

A' Húros-madár legkedvesb a' madarak közt.
De a' vadak húsa között jobbnak dícsértetik a' Nyúl.

(459. l.)

Továbbá ezt írja Miskolczi (460. l.), hogy: „Régenten Rómában ez“ (t. i. a húros-madár) „nagy böcsben tartatott, de elsőben figével, liszttel, kölessel meg szokták vala hízlalni, s ez az oka, hogy a' poétáktól annyira dícsértetik, most pedig minálunk nincsenek olly jó ízűek, mivel hogy mihelyen megfogattatnak, mindjárt meg is ölettetnek...“

No azért nem utolsó pecsenye lehetett „minálunk“ sem a *húros-madár*, máskülönben nem kedveskedtek volna vele aján-

dékul egymásnak a régiek: „Kegyelmednek egynéhány hűros-madárát és öreg madarakat is küldtem, adja az Úr Isten Kegyelmednek egészséggel elkölteni“ (LevT. II: 126). Ugyancsak jobb ízűnek tarthatták a verébnél (ugyan az sem rossz úgy aratás után), máskülönbem nem feddette volna a prédikátor az olyan „hamis kocsmások“-at, akik „a' verebket hűros-madarak gyanánt adgyák.“ (Illy. Préd. II:357. NySz.) Jómadár volt a hűrosmadár, nemesak Rómában kaptak rajta, hanem Miskolcziéknél „minálunk“ is; különösen mikor a szőlő már elfogyván, elkövetkezett fenyőmagon elődése.

Tudnillik régen *hűros-madár*-nak nevezték általában azt is, amely „szőlőételben gyönyörködik“, azt is, amely „télben fenyőmaggal él, a' mikor kedvesebb és jobb ízű-is a' húsa; fenyőmaggal teli lévén, bélit ki sem vetik, hanem egészen sütik meg.“ (Jel. Vadk. 460—1. 1.)

„Bélit ki sem vetik“ — régi nyelven, vagy a debreceni böllerek nyelvén: *húrját ki nem vetik*.

Nem beletlen ették, hanem azönmód belesen. Régi nyelven szólván, vagy a debreceni böllerek szavával: nem *húrta* lan ették, hanem *hűrosan a hűros-madár*at.

Nohát ezért *hűros-madár* a hűros-madár. Nem a hegedű húrjától vette a nevét, hanem a hegedű húrja is, a hűros-madár is nevét a 'bél' jelentésű *húr*-tól kapta.

Ez a *húr* pedig finnugor eredetű szó.

Tudjuk, hogy ha valamely finnugor eredetű magyar szó *h*-val és rákövetkező hátulsó (mély) magánhangzóval kezdődik, akkor ama magyar szó megfelelői a finnugor nyelvekben *k*-val (vagy abból fejlődött *kh*-val vagy *z* hanggal) kezdődnek. A magyar *hal* szónak a finnben *kala*, a mordvinban *kal*, a vogulban *khól*, *zul* felel meg, a magyar *három* (*hárm-*) szónak a finnben *kolme*, a vogulban *khórəm*, *khúrəm*, *zúrəm* stb.

Mármost van a vogul nyelvjárásokban egy 'belső rész', 'inneres' jelentésű, *kúr* (*khul* stb.) alakú szó: nyilvánvaló tehát, hogy evvel azonos a magyar *húr*. A *bél* szó nem csupán a 'Darm' testrész neve volt, hanem megvolt általánosabb 'inneres' jelentése is, így származott belőle *-ső* képzővel a *belső* szó. Így származott belőle ősi ragokkal a *bel-ől* > *-ből*, *bel-é* > *be*, *bel-én* > *-ben* is. A vogul *kúr* is és alakváltozatai ősi ragokat vévén föl, azt jelentik, hogy: *-ből*, *-be*, *-ben*. A vogul *kúr* és magyar *bél* jelentéstanának ilyen egyezése és a *bél* és *belső* etymológiai összefüggése teljesen bizonyossá teszi azt, hogy a magyar *húr* szó, bár nincsen adat 'inneres' jelentésére, mégis azonos egy 'inneres' jelentésű vogul szóval, az alakban teljesen egyező *kúr*-ral (és változataival, illetőleg más finnugor nyelvekbeli megfelelőivel).

Az, hogy a *húr*-ból származott a *hurka*, régóta tudott dolog.

Rosszul vélik azonban a nyelvtudósok azt, hogy a *hurka* a *húr*-ból a *-ka* kicsinyítő képzővel származott.

Az ősz ugor alapnyelvnek (a mai magyar, vogul és osztyák közös ősének) sok olyan réges-régi sajátága, mely már csak megkövülten, gyéren megmaradt emlék az ugor ágból vagy háromezer évvel ezelőtt kivált magyarban, mindaz a mai napig is még primitív vogulban ma is élten-élő működés.

Ilyen a *-k* diminutív (= kicsinyítő) képzőnek gyakori alkalmazása.

Az ugorkori primitív ember az önmaga részeit is mint önmagának kedveseket a kedveskedő értékű finnugor eredetű *-k* diminutív képzővel szokta emlegetni — így tesz ma is a vogul.

Vogulúl a 'lélek' = *lil*; mikor pedig a vogul a maga (neki kedves) lelkét emlegeti, ama *-k* képzővel így mondogatja: *lil-kēm* — ez szerkezetében teljesen azonos a magyar *lelkēm*-mel. Vogulúl a 'torok' = *túr*; mikor pedig a vogul a maga (neki kedves) torkát emlegeti, ama *-k* képzővel így mondogatja: *turkēm* — ez meg szerkezetében teljesen azonos a magyar *torkom*-mal, ó-magyar *turkum*-mal (vö. HB. *turc*-hucát, ÓMS. *iunh-um*, nyelvjárásai '*turk*-ig). A vogulban — mint látjuk — még ma is megvan a *-k* képzőtlen *lil*, *túr* nominatívus, azonban a magyarban ama finnugor *-k* képző a kedveskedő értékét az ó-magyar kor folyamán elvesztve, teljesen összeforrott az alapszóval, s ma már nincsen 'Seele' jelentésű *lél* nominatívus (csak a kürtös *Lél* nevében s a nyelvjárásai *lele*: 'kísértet' szóban maradt reánk), s nincsen 'Kehle' jelentésű *tur*, *tor* nominatívus (talán 'Festmahli' jelentésű *tor* szavunkban lappang), hanem csak *lélék* (Seele), *torok* (Kehle) szavunk van, s ezekben már nem érezzük a *-k* képzőt, nem érzünk kicsinyítő vagy kedveskedő értéket.

„Tányér talpam, lompos *farukam*“ — mondja a medve: a *faruk*-töben, illetőleg a hozzátartozó *farok* nominatívusban is diminutív képzői eredetű a *-k*, az eredeti alapszó pedig csak *far* volt. Ez a szó ma is él ugyan, de jelentésmegoszlás történt a *far* és *farok* között, s a *farok* szót már ezért sem érezzük a *far* diminutívumának.

A vogul anya így kiált föl: *nyáurēmákēm!* A magyar anya: *gyermékēm!* A vogulban még megvan 'gyermek' jelentésben a *nyáurēm*, de a magyarban már nincsen *gyerm* < *nyerm* szó (az *ny* > *gy* hangváltozásra vö. *měnyěk* > *měgyěk*, *monyoró* > *mogyoró*, *ormány* > *ormágy* — l. Mészöly: NNyv. I:259) s a *gyermék*-ben a *-k*-t már nem érezhetjük képzőnek.

A diminutív *-k*-nak most vázolt történetéből az következik, hogy ha a vogul *túr*-nak megfelelő *-k* képzős magyar testrésznevet úgy személyragozták az ó-magyarban, hogy: **turkum*, **turkud*, *turka* (vö. HB.), akkor a vogul *kúr*-nak megfelelő *-k* képzős magyar szót úgy személyragozták, hogy: **hurkum*, **hur-*

kud, *hurka* = 'belem, beled, bele' vagy 'belső-részem, belső-részed, belső-része'.

Jegyezzük azt jól meg, hogy nyelvünkben valamikor kellett lennie egy 'béle, bele' jelentésű *hurka* szónak.

Most pedig azt figyeljük meg, hogy a magyar ember a házsonra leölt, széttagolt állat egyes testrészeit egyes harmadik személyranggal szokta emlegetni. *Combját*, *máját*, *zúzáját* kér a gyermek az asztalnál. *Szegyét*, *tarját* kér a szakácsné a mézszárszékben. *Fülét*, *veséjét* belevágják a disznósajtba. Egy régi levélen (XVII. sz.) ezt írva találjuk: „... az rókabőröket peniglen Kegyelmed olvastassa meg, azmint gereznákban vannak varrva, mind *nyaka*, *torka*, *faru*...“ (Teleki Mih. Lev. I:398.) Ahogyan tehát a *róka* lenyüzött bőrének egyik részét úgy emlegették, hogy: „*torka*“, akképpen a fölhasított disznó egyik részét úgy emlegették, hogy: *béle*, *bele* vagy *hurka*=*hurka*-a. Ebben a szóban az *-a*-nak a *k k o r i b a n m é g s z e m é l y r a g i f u n c t i ó j a* volt.

Azt is tudjuk, hogy éppen azért, mert személyragosan forognak az efféle testrésznevek, végre is a személyragos nominatívusuk elfelejteti a személyragtalan nominatívusukat, s mert a személyragtalannak helyét a személyragos foglalja el, ezért azon az eredetileg személyragoson a személyrag már elveszti személyrag értékét.

Imént szoltam erről a nyelvünkbeli rég tudott jelenségről az „eped“ fejtegetésekor. Elmondottam, hogy a *zúzza* szavunk alakja a XV. századi nyelvemlékekben még *zúz*, s ez volt a személyragozása: 'az én *zúzom*', 'a te *zúzod*', 'az ő *zúz-a* v. *zúz-ja* v. *zúzza*'. Ez a személyragos *zúzza* alak kiszorította az eredeti *zúz* alakot, s ma már a *zúzza* alakot nem érezzük személyragosnak, s ezért ha egyes számú harmadik személyranggal akarjuk mondani, akkor így mondjuk: *zúzzá-ja*, a esirke *zúzzáját*. Ime, így keletkezett az egykori személyragos *hurka*-a alakból is a mai *hurka* személyragtalannak érzett nominatívus, melynek személyragos alakja már így van: *hurká-ja* — a *zúzzá-ja* törvénye szerint.

Ha a *hurka* szóról most előadottakat eszünkbe vesszük, láthatjuk, hogy a *hurka* szónak *-ka* diminutív képzővel való magyarázata azért hibás, mert az a magyarázat nem vet eléggé számot sem a magyar nyelvnek a személyragos testrésznevekben megnyilvánuló sajátságával, sem az ugor alapnyelvnek az obi-ugor kedveskedő képzős testrésznevekben fönmaradt sajátságával.

Azt, hogy a *hurka* szó *-a*-ja csakugyan ereje-vesztett személyrag, bizonyítja az *orja* szó is.

Az *or* (< ó-magyar *ur* ~ vogul *ur*) eredeti jelentése: 'hosszszúkás domborulat'. (Vö. Mészöly, MNy. XXV:328—31 és XXVII:276—84.) A 'Nase' testrésze neve a vogulban *nyol* s ugyanaz volt

az ősmagyarban is. Az ugor korban csak az orrnak 'hosszúkás domborulat'-ját, az ornyerget mondták *ur-nak, *nyol-ur-nak, s abból lett később a magyarban maga az *ur* > *or* > *orr* az egész 'Nase' testrészt neve, kiszorítván annak régi *nyol nevét.

Az *or* mint 'hosszúkás domborulat' jelenti a disznónak háta hosszában farkától fejéig kidomborodó részét, a fölbontott disznónak az *or-já-t, a disznó-orjá-t. A XV. században ennek a disznótagnak a neve személyragtalanul még *hát-or* volt, nyilvánvaló tehát, hogy ennek az *or*-nak a személyragos alakja eredetileg az *or-ja*. Ma is azonban nem *or-leves-t*, hanem *orja-leves-t* eszünk s az *orja* szóban épügy nem érezzük a személyragot, mint a *zúzza* szóban. Amint tehát a *disznó-orja* szóban személyragi eredetű az *orja -ja* végzete, úgy a *disznó-hurka* szóban is személyrag volt egykor a *hurka -a* végzete. Az volt — amint tudjuk — a *toka*, *tompóra*, *epe*, *vese* stb. *-a*, *-e* végzete is. A disznóból való étkek között a *hurka -a*-jának eredetibb személyrag voltát az *orja -ja*-jának eredetibb személyrag volta is igazolja.

A *hurka* tehát olyan eredetileg *-k* diminutív képzős és egyes harmadik személyragos szerkezetű, mint a *lélke*, *farka*, *torka*.

Ennek a megállapítása után megint léphetünk egyet előre: Mivel a *lélke*, *farka*, *torka* szóhoz *lélék*, *farok*, *torok* személyragtalan nominatívusi fő tartozik, ebből következőleg a *hurka* szó mellé is várhatunk egy *hurok* alakú nominatívust, s ennek a *hurok* szónak eredeti jelentésének ennek kellett lennie, hogy: 'bél'.

Van-e ilyen szavunk?

Ilyen alakú van, a ma is élő *hurok*. Ennek személyragos alakjai — *hurkom*, *hurkod*, *hurka* — valóban azonosak a 'bél' jelentésű *húr -k* képzős származékának azokkal a személyragos alakjaival, melyeket kikövetkeztettünk a *torkom*, *torkod*, *torka* (< régi *turka*) alakokból. A régi **hurkom*, **hurkod*, **hurka* jelentése azonban (hiszen a *húr* származéka) ez volt: 'mein Darm, dein Darm, sein Darm', a mai *hurkom*, *hurkod*, *hurka* jelentése pedig: 'meine Schlinge, deine Schlinge, seine Schlinge', 'laqueus meus avicarius' stb.

Tehát itt alaktani magyarázni való már nincsen, de van még jelentéstani magyarázni való. Meg kell felelnünk arra a kérdésre, hogy miképpen lehet az, hogy a *hurkom* régen azt jelentette volna, hogy: 'mein Darm', ma pedig: 'meine Schlinge'.

A mai *hurok* szónak az volt-e eredetibb jelentése, hogy: 'bél'?

Láttuk, hogy a hegedűn lévő *húr* eredeti jelentése 'bél' volt, s ennek egyetlen jelentéstani bizonyítéka az a tárgytörténeti tény, hogy a hegedű húrját bélből készítették. Hogy tehát a madárfogó *hurok* etymonját teljes bizonyossággal megállá-

pítsuk, már csak az van hátra, hogy a néprajznak tárgylörténeti adataival kimutassuk azt, hogy a *hurok* valamikor bélből készült.

Forduljunk Gunda Bélának a magyar vadászat történetéről szóló művének kéziratához. Abból a szerző szíveségéből közlöm a következőket.

Az állati anyagból készült *hurkok* (ló- és zsiráf-sörény, -in, bél) megvannak Afrikában is, de csak a kontinens keleti felében, a Niger-torkolattól Tuniszig húzott vonaltól keletre, s az állati anyagból készült hurkok egy ősi eurázsiai vadászműveltségben gyökereznek, amit később vettek csak át a hamiták. (G. Lindblom: Jakt- och fångstmetoder bland afrikanska folk II:78; S. Lagergrantz: Beiträge zur Kulturgeschichte der afrikanischen Jagdfallen 102.) A délalbániai mocsarak pákászainál a *hurok* bélből készült. (Hankó Béla: Vizen és vízparton 32.) Szücs Sándor „A régi Sárrét világa“ c. könyvében (70. l.) a magyar pákásról ezt írja: „Bot, hajítófa, nyíl, főként pedig igen változatos formájú *hurkok*: madzagból, szörből, drótból, cérnából, állati bélből (melyik madárhoz milyen volt megfelelő), valamint lépvesszők, csapdák és borító kosarak voltak az ő eszközei.“ Ugyanabban a szép könyvben ezt olvashatjuk (71. l.): „a *hurkot* faggyúzott madzagból vagy bélből készítették“.

A madárfogó hurkot tehát épügy a nyaga nevével nevezték el a magyarok, mint a hegedű húrját, az ennivaló hurkát, a gyulai vitézek szerint is enni nem való kopját, a boros-hordót (ezt az utóbbi kettőt fá-nak), a vasalót, bilincset, vértet (ezeket meg vas-nak) stb.

A *húr* származéka a *hurka* és *hurok*, s mindnek eredeti jelentése: 'bél'.

Bárcezi a Szófejtő Szótárába a *húros-madar*-at és *tyúk-húr*-t nem veszi föl, mert kihagyja az „elavult, csak nyelvjárási vagy ritkább szavakat“. A *húr* szót — Budenztól eltérően — újabb eredmények szerint, megfelelő vogul szóval egyeztetni, de nem avval az alakváltozattal, mely hangzásban legközelebb áll a magyarhoz. A *hurka* szó *-ka* részét — Horger Magyar Szavak Története című könyvére való hivatkozással — nem a diminutív *-k* és az *-a* személyrag kapcsolatának tartja. A *hurok* szót az eddigi kutatások alapján „valamely török nyelvből“ valónak tartja a honfoglalás előltről, „esetleg a kun-besenyő érintkezések idejéből“, s összeveti az „altaji *uruq* (= pányva)“ szóval, melynek utal megfelelőire a „szibériai, kipscak típusú nyelvekben és a csuvasban“.

(Lásd még: Mészöly: Melich-Emlékkönyv 263.)

Húr (Darm, Saite), *húros-madár* (Schnepfe), *tyúk-húr* (*Stelaria media*), *hurka* (Wurst) und *hurok* (Schlinge). Das ungarische Wort *húr* ist finnischugrischen Ursprungs (vgl. wogulisches *kuhr*: „Inneres“) und seine ursprüngliche Bedeutung ist: „Darm“, „Inneres“. Die heutige Bedeutung ist in der Umgangssprache „chorda“, „Saite“, wofür die Erklärung darin zu suchen ist, dass die Saiten der Musikinstrumente aus Tierdärmen verfertigt wurden. Der Vogelname „*húros-madár*“ (Schnepfe) bedeutet eigentlich wörtlich ‚Darmvogel‘, weil man ihn mit den Därmen zusammen zu verspeisen pflegt. Die ursprüngliche Bedeutung des Wortes *hurka* (Wurst) war ebenfalls „Darm“. Dies Wort besteht aus folgenden Elementen: *húr* (Darm) + Diminutivsuffix *k* + *a* Possessivsuffix (vgl. *tor-k-a* = seine Kehle); nämlich in den Benennungen der einzelnen Teile des geschlachteten Tieres pflegt im Ungarischen immer Possessivsuffix *a* oder *-e* mitenthalten zu sein, weswegen diese Possessivsuffixe *-a*, *-e*, *-ja*, *-je* oft nach Verblassung der ursprünglichen Bedeutung mit dem Wortstamm gänzlich zusammen-geschweisst erschienen. Die ursprüngliche Funktion des finnischugrischen Diminutivsuffixes *k* gerät auch häufig in Vergessenheit im Ungarischen in den Benennungen der Körperteile: z. B. *tor-k-a* („seine Kehle“; vgl. wogulisch *tur* = Kehle!), *far-k-a* („sein Schwanz“; vgl. finnisch *perä!*). Die Ungarn bereiteten auch aus den Eingeweiden der geschlachteten Tiere Speisen; der Name solcher Speise war *hurka*, was eigentlich „sein Därmchen“ bedeutete. Da die Wurst eigentlich gefüllter Darm ist, deshalb hat heute *hurka* diese Bedeutung erhalten. Zu den mit Personalendungen versehenen Nominativen *torka* (seine Kehle), *farka* (sein Schwanz) gehören *torok* (Kehle), *farok* (Schwanz) endungslose Nominative; so gehört auch zu dem Nominativ *hurka* (sein Därmchen > sein Darm) der Nom. *hurok*, dessen ursprüngliche Bedeutung ‚Darm‘ war, die heutige aber ist ‚Schlinge‘ (*laqueus avicarius*). Die Erklärung für den Bedeutungswandel ist, dass die Vogelstellerschlingen vordem aus tierischen Därmen gemacht wurden. Es ist eine durchaus irriige Meinung, dass das ung. Wort *hurok* aus einer türkischen Sprache stamme (z. B. tschg. „*uruq*“ = Lasso, Seil, Halfter).